

UNIVERZITET U BEOGRADU
GEOGRAFSKI FAKULTET

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF GEOGRAPHY

UDK 314

ISSN 1820 - 4244
eISSN 2560 - 5011

Demografija

Godina
Volume **XIX**

Beograd
Belgrade **2022**

demografija.gef.bg.ac.rs

IZDAVAČ

Univerzitet u Beogradu - Geografski fakultet

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Petar VASIĆ, Odsek za geografiju, Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu

ČLANOVI UREDNIŠTVA

Danica ŠANTIĆ, Odsek za geografiju, Geografski fakultet – Univerzitet u Beogradu; Daniela ARSENOVIĆ, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Prirodno-matematički fakultet – Univerzitet u Novom Sadu; Dragica GATARIĆ, Odsek za geografiju, Geografski fakultet – Univerzitet u Beogradu; Draško MARINKOVIĆ, Katedra za društvenu geografiju i demografiju, Prirodno-matematički fakultet – Univerzitet u Banja Luci; Ivan MARINKOVIĆ, Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, Beograd; Ivan ČIPIN, Katedra za demografiju, Ekonomski fakultet – Sveučilište u Zagrebu; Marija LJAKOSKA, Institut za geografiju, Prirodno-matematički fakultet – Univerzitet Sv. Kiril i Metodij, Skoplje; Milica SOLAREVIĆ, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Prirodno-matematički fakultet – Univerzitet u Novom Sadu; Sanja KLEMPIĆ BOGADI, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb; Vera GLIGORIJEVIĆ, Odsek za demografiju, Geografski fakultet – Univerzitet u Beogradu; Vladimir NIKITOVIĆ, Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, Beograd

IZDAVAČKI SAVET

Goran PENEV, Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, Beograd; Gordana VOJKOVIĆ, Odsek za demografiju, Geografski fakultet – Univerzitet u Beogradu; Mirjana BOBIĆ, Odeljenje za sociologiju, Filozofski fakultet – Univerzitet u Beogradu; Mirjana Devedžić, Odsek za demografiju, Geografski fakultet – Univerzitet u Beogradu; Mirko GRČIĆ, Odsek za geografiju, Geografski fakultet – Univerzitet u Beogradu

TEHNIČKA UREDNICA

Ivana INJAC, Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu

KARTOGRAFSKI UREDNIK

Marina SIRIDŽANSKI, Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Štampa:

Planeta print d.o.o. Beograd

Adresa:

Demografija

Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet
Studentski trg III/3, 11000 Bograd,
Republika Srbija

Tiraž:

200

Kontakt:

Tel: +381 (0)11 2637421

e-pošta: demography.editor@gef.bg.ac.rs

URL: <http://demografija.gef.bg.ac.rs/>

Demografija izlazi jednom godišnje. Mišljenja autora ne odražavaju nužno gledište uredništva.

Objavljeni prilozi se indeksiraju u sledećim bazama:

- DOAJ (Directory of Open Access Journals, Lund)
- CEEOL (Central and Eastern European Online Library, Frankfurt am Main)
- SCIndeks (Srpski citatni indeks, Beograd)

Izdavanje časopisa *Demografija* finansijski je podržalo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Prilozi objavljeni u časopisu mogu se koristiti samo pod uslovima licence *Creative Commons Autorstvo – Nekomercijalno – Bez Prerade 4.0. međunarodna* (CC BY-NC-ND 4.0)

PUBLISHER

University of Belgrade - Faculty of Geography

EDITOR-IN-CHIEF

Petar VASIĆ, Department of Demography, Faculty of Geography, University of Belgrade

EDITORIAL BOARD

Danica ŠANTIĆ, Department of Geography, Faculty of Geography – University of Belgrade; Daniela ARSENOVIĆ, Department of Geography, Tourism and Hotel Management, Faculty of Science – University of Novi Sad; Dragica GATARIĆ, Department of Geography, Faculty of Geography – University of Belgrade; Draško MARINKOVIĆ, Department of Social Geography and Demography, Faculty of Science – University of Banja Luka; Ivan MARINKOVIĆ, Center for Demographic Research, Institute of Social Sciences, Belgrade; Ivan ČIPIN, Department of Demography, Faculty of Economics – University of Zagreb; Marija LJAKOSKA, Institute of Geography, Faculty of Science – University of Sv. Cyril and Methodius, Skopje; Milica SOLAREVIĆ, Department of Geography, Tourism and Hotel Management, Faculty of Science – University of Novi Sad; Sanja KLEMPIĆ BOGADI, Institute for Migration and Ethnic Studies, Zagreb; Vera GLIGORIJEVIĆ, Department of Demography, Faculty of Geography – University of Belgrade; Vladimir NIKITOVIC, Center for Demographic Research, Institute of Social Sciences, Belgrade

ADVISORY BOARD

Goran PENEV, Center for Demographic Research, Institute of Social Sciences, Belgrade; Gordana VOJKOVIĆ, Department of Demography, Faculty of Geography – University of Belgrade; Mirjana BOBIĆ, Department of Sociology, Faculty of Philosophy – University of Belgrade; Mirjana Devedžić, Department of Demography, Faculty of Geography – University of Belgrade; Mirko GRČIĆ, Department of Geography, Faculty of Geography – University of Belgrade

LAYOUT AND DESIGN

Ivana INJAC, Faculty of Geography, University of Belgrade

CAROGRAPHIC EDITOR

Marina SIRIDŽANSKI, Faculty of Geography, University of Belgrade

Printed by:

Planeta print d.o.o. Beograd

Address:

Demografija
University of Belgrade – Faculty of Geography
Studentski trg III/3, 11000 Belgrade,
Republic of Serbia

Circulation:

200

Contact info:

Tel: +381 (0)11 2637421
e-mail: demography.editor@gef.bg.ac.rs
URL: <http://demografija.gef.bg.ac.rs/>

Demografija is issued annually. The opinions of the authors do not necessarily reflect the viewpoint of the Editorial Board.

The journal is indexed in:

- DOAJ (Directory of Open Access Journals, Lund)
- CEEOL (Central and Eastern European Online Library, Frankfurt am Main)
- SCIndeks (Serbian Citation Index, Belgrade)

The Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia provides financial support for the printing of the journal.

The articles are licensed under a *Creative Commons Attribution - Non Commercial - No Derivatives 4.0 International* (CC BY-NC-ND 4.0).

SADRŽAJ

ČLANCI

- Milena SEKULIĆ*
Milica SOLAREVIĆ
Andelija IVKOV DŽIGURSKI
1 *Ljubica IVANOVIĆ BIBIĆ*
Употреба контрацепције и репродуктивне намере студенткиња Универзитета у Новом Саду (eng.)
- Miodrag PANTOVIĆ*
21 **Diferencijalni demografski razvitak i elektoralna homogenizacija etničkih i klasnih identiteta u savremenoj Turskoj**
- Ivan MARINKOVIĆ*
39 **Dekomponovanje osnovnih pokazatelja smrtnosti u Srbiji u periodu 1990-2021**
- Габриела СТОЈКОВИЋ МИЛЕТИЋ*
57 **Начин живота и потребе младих у селима Пчињске области: пример села Тибужде, Ратаје и Вртогош**
- Ivana POLJAK*
77 **Demografske i socioekonomske karakteristike domaćinstava i energetska siromaštvo u Srbiji (eng.)**

DODACI

Osvrti i komentari

Prikazi

Beleške o autorima

Politika časopisa

CONTENTS

ARTICLES

- 1 *Milena SEKULIĆ;*
Milica SOLAREVIĆ;
Anđelija IVKOV DŽIGURSKI;
Ljubica IVANOVIĆ BIBIĆ;
Contraceptive use and reproductive intentions among female students at the University of Novi Sad
- 21 *Miodrag PANTOVIĆ*
Differential demographic development and electoral homogenization of ethnic and class identities in modern Turkey
- 39 *Ivan MARINKOVIĆ*
Decomposition of basic mortality indicators in Serbia 1990-2021
- 57 *Gabriela STOJKOVIĆ MILETIĆ*
The way of life and needs of young people in the villages of the Pčinja area – the example of the villages of Tibužde, Rataje and Vrtogoš
- 77 *Ivana POLJAK*
Demographic and socioeconomic characteristics of households and energy poverty in Serbia

ADDITIONAL INFORMATION

Reviews and Comments

Book Reports

Notes on the Authors

Journal Policy

Originalni naučni rad

Primljen: 25.10.2022.

Prihvaćen: 25.11.2022.

UDK: 314.332(560)

doi: 10.5937/demografija2219021P

DIFERENCIJALNI DEMOGRAFSKI RAZVITAK I ELEKTORALNA HOMOGENIZACIJA ETNIČKIH I KLASNIH IDENTITETA U SAVREMENOJ TURSKOJ

Miodrag PANTOVIĆ,

Student Master studija, Geografski fakultet – Odsek za demografiju, Beograd. e-mail: miodrag.pantovic@onthewaytoeu.net

Sažetak: Proces formiranja etničkih identiteta u Turskoj je bio prilično kompleksan uz uticaj migracija, konflikata, ali i novousvojenih ideologija. Diferencijalni demografski razvoj između tri glavne etno-klasne grupe u zemlji bio je jedan od razloga koji je doveo do političkih i društvenih tenzija koje su uzrokovale političke i socijalne krize u turskom društvu. Dok je fertilitet sekularnog dela društva bio u stalnoj stagnaciji posle II svetskog rata, tradicionalniji deo društva je doživeo demografski rast koji je bio praćen masovnim migracijama ka velikim gradovima i političkom mobilizacijom ekonomski zapostavljene novodoseljenje urbane i mlade populacije što je vodilo ka elektoralnoj homogenizaciji i socijalnim podelama u turskom društvu. Fertilitet kod etničkih Turaka se konvergirao početkom ovog veka, ali je demografska tranzicija kaskala kod kurdske populacije usled ekonomske nerazvijenosti, niske pismenosti žena i preživljavanja tradicionalnih institucija patrijarhata. Dok je stopa ukupnog fertiliteta (SUF) etničkih Turaka u tom periodu pala ispod granice za prostu reprodukciju stanovništva i iznosila 1,88 u kurdskim provincijama je bila preko 4, ali je već 2020. godine pala na oko 3. Turska je u poslednje dve decenije prošla kroz jednu od najbržih modernizacija društva sa brzom urbanizacijom i obrazovanjem stanovništva gde je udeo stanovništva koje živi u gradovima dostigao preko 80% i kao jedan od najviših u Evropi bio praćen daljim padom fertiliteta, porastom sekularizma kod mladih, ali i novim formama političke mobilizacije. Osim toga, Turska se suočila i sa jednom od najvećih izbegličkih kriza u svetu sa oko 4 miliona izbeglica, uglavnom iz Sirije.

Ključne reči: etno-klasa, modernizacija, diferencijalni demografski razvitak, politička mobilizacija, homogenizacija

Abstract: The process of the formation of ethnic identities in Turkey was fairly intricate with the influence of migrations, conflicts and newly adopted ideologies. The differential demographic development between the three main *ethn*class groups in the country was one of the main reasons that led to political and social tensions causing political and social crises in Turkish society. While the fertility of the secular part of society was in the process of constant stagnation after World War II, the more traditional part of society experienced a demographic growth that was accompanied by mass migrations to large cities and political mobilization of the economically neglected newly formed urban and young population,

which led to electoral homogenization and social divisions in Turkish society. Fertility among ethnic Turks converged at the commencement of the XXI century, but the demographic transition has stalled among the Kurdish population due to economic underdevelopment, female illiteracy and the survival of traditional institutions of patriarchy. While at the given period, the total fertility rate (TFR) of ethnic Turks fell to 1.88, in the Kurdish provinces, it was still over 4, although in 2020 it fell to around 3. Turkey went through one of the fastest processes of the society modernization with a fast urbanization and education of the population in the last two decades, where the share of the population living in cities surpassed 80% and as one of the highest in Europe was followed by a further decline in fertility, an increase in secularity among youth and with new forms of political mobilization. Also, Turkey is facing one of the biggest refugee crises in the world with around 4 million refugees, mostly from Syria.

Key words: ethnclass, modernization, differential demographic development, political mobilization, homogenisation.

UVOD

Oblast istraživanja političkih nauka u poslednje vreme se postepeno širi i ka proučavanju uticaja demografskih faktora na političko ustrojstvo država. Predmet proučavanja se najčešće usmerava ka demografskim strukturama stanovništva, naročito na to kako uticaj starosnih, etničkih i klasnih obrazaca oblikuje izborne rezultate, podelu političke moći kroz odnos elita i ukupnog stanovništva i da li njihova međusobna interakcija utiče na kreiranje preduslova za društvene konflikte i nasilje. Pod prožimanjem etničkog i klasnog u jednom identitetu, etno-klasi, (*ethclass*) ili nacija-klasa, (*nation-class*), podrazumeva se situacija u stratifikovanim društvima u kojima se klasno i etničko ili nacionalno podudaraju usled potreba za grupnom solidarnošću i zajedničkim materijalnim interesima, najčešće u konfliktnim situacijama (Gordon, 1978; Gellner, 1983). Uspon političke demografije kao relativno novije naučne discipline korelira i sa pojavom novih populističko orijentisanih društveno - političkih pokreta u zemljama liberalne demokratije jer se njihova pojava vezuje i sa uticajem demografskih faktora naročito starenja, migracija i diferencijalnog nataliteta (Goldstone et al, 2012; Goerres & Vanhuysse, 2021; Kaufmann, 2018).

Istraživanje uticaja nejednakog demografskog razvoja različitih etničkih, verskih, klasnih i jezičkih kolektiviteta unutar jednog društva na političke procese je otežano i nedostatkom odgovarajuće literature usled novijeg karaktera političke demografije kao naučne discipline. To otvara prostor i za različite oblike političkih i društvenih manipulacija koji često podstiču i produbljuju već izražene unutrašnje konflikte (Goerres & Vanhuysse, 2021). Nejednakost u demografskom razvitku etničkih i verskih zajednica u Libanu i Severnoj Irskoj se navodi kao jedan od faktora njihove političke

i elektoralne homogenizacije koji je do doveo do nasilja kao vida kolektivne akcije (Goldstone et al, 2012). Demografski faktor se navodi i kao jedan od razloga za etničko-političku homogenizaciju na području bivše Jugoslavije (Slack & Doyon, 2001; Žila, 2013).

Turska predstavlja jedno od društava u svetu u kojem je proces demografske tranzicije tekao izrazito neujednačeno između različitih kolektiviteta, i to ne samo etničkih, već je imao i određenu klasno - religijsku dimenziju (Sutay, 2008). Neujednačenost demografske tranzicije najvidljivije se osetila u odnosu između urbanizovanog sekularanog dela Turske koji relativno brzo prihvata kemalističku modernizaciju sa naglim padom nataliteta posle Druogog svetskog rata dostižući nivo zapadnoevropskih država, dok je demografska tranzicija u ruralnom i patrijarhalnom delu zemlje (uključujući i kurdsko stanovništvo) kasnila što je dovelo do demografske stagnacije prvih i ekspanzije drugih i trećih (Sutay, 2008). Dispariteti u demografskim kretanjima su jedan od razloga koji su kreirali procese konstantnih socijalno - političkih tenzija u turskom društvu od sredine XX veka izazivajući političku anksioznost sekularne elite. Nejednakost demografskog i društveno-ekonomskog razvoja tri najvažnije etno-klasne grupe u turskom društvu uz njihov nejednak ekonomsko - socijalni položaj vodila je i ka procesima političke mobilizacije u kojoj su se pripadnici ovih grupa homogenizovali u elektorske blokove glasajući za predstavnike stranaka koji su zastupali njihov etnički, klasni i vrednosni interes. Svoje stečene političke i socijalne pozicije ona je pokušala da zadrži upotrebom različitih mera uključujući i nasilje kroz korišćenje vojske (državni udari), zabranu rada političkih stranaka sa islamističkim i nacionalističkim predznakom i podizanje izbornog cenzusa na 10% kako kurdske stranke ne bi mogle da uđu u parlament (Ramm, 2016).

Rad se zasniva na teorijskim postulatima političke demografije u smislu ljudske i institucionalne reprodukcije (Goldstone et al, 2012) koji polaze od pretpostavke da se političko društvo kao sistem u kome se nalaze elita, država i različite grupe stanovništva nalazi u interakciji sa okolnim elementima koji čine prirodno okruženje i međunarodna zajednica. Ovi elementi se mogu dalje razlagati. Sve dok je rast ili pad tri osnovna elementa političkog društva u odgovarajućem balansu, društvo se nalazi u intervalu stabilnosti. Kada jedan od ovih elemenata raste ili opada na uštrb drugih, najčešće uz kombinaciju faktora koji se vezuje za ekonomske parametre, društvo verovatno ulazi u proces destabilizacije koji uz odsustvo odgovarajućih institucija i ekonomskog razvoja vodi ka političkoj nestabilnosti i mogućnosti upotrebe političkog nasilja (Urdal, 2011).

Po teoriji „*Youth bulge*“ u situaciji kada su unutrašnji demografski dispariteti u društvu toliki da su određene podgrupe, najčešće one koje poseduju političku i ekonomsku moć ostarile, odnosno prošle kroz

proces demografske tranzicije, a druge demografski mlađe i najčešće opresovane i izopštene iz tokova političke moći u društvu, u fazi „*Youth bulge*“ mogućnost unutrašnje destabilizacije raste pogotovo jer može doći do političke i elektoralne mobilizacije do tada opresovane, a demografski rastuće grupe (Urđal, 2011). U demografiji se ovaj pojam najčešće definiše kao disproporcionalno veliki broj mladih u starosnoj grupi od 15-29 godina u odnosu na starije stanovništvo i decu u okviru starosne strukture stanovništva najčešće kroz indeksaciju udela te grupe u radno sposobnom stanovništvu 15-64. Dominantna grupa čiji demografski značaj opada može preduzimati različite oblike kolektivnih akcija kako bi sačuvala svoje pozicije i to kroz nametanje autokratskih elemenata u oblicima vladavine najčešće kako bi se ograničila izborna prava drugih demografski rastućih grupa (Cincotta & Doces, 2011).

Etnički identiteti u okviru jednog društva definišu se na osnovu granice koje su uspostavljene između različitih grupa stanovništva, odnosno kako jedna grupa vidi sebe i kako je drugi vide (Barth, 1969), ali samo definisanje postaje komplikovanije kada se etničko poklopi sa klasnim, odnosno kada određena klasna grupa u okviru jednog etnosa sebe vidi kao posebnu kategoriju u svojim unutrašnjim odnosima, a na sasvim drugi način je vide drugi. U demografsko-političkim odnosima taj problem se komplikuje dalje kada ovakve grupe imaju nejednak demografski razvoj, posebno kada je do tada politički i ekonomski dominantna grupa u procesu demografske erozije.

METODOLOGIJA

Metodologija rada proističe iz dva cilja. Prvi je da se kroz teorijski i istorijski osvrt prikaže proces formiranja savremene turske nacije u etničkom smislu kroz integraciju i inkluziju drugih grupa i građenje zajedničkog nacionalnog narativa, ali i da, uprkos izgradnji zajedničkog etnosa, postoji duboka podela izazvana klasnim i vrednosnim oblicima identifikacije koji su usled nejednakog demografskog razvoja vodili do socijalnih i političkih tenzija uz prisustvo trećeg elementa, kurdske etničke zajednice, kod koga je demografska tranzicija najviše zaostajala. Drugi cilj rada je da prikaže način na koji su trendovi diferencijalnog demografskog razvitka sekularnih i tradicionalnih Turka (uključujući i Kurdsko stanovništvo) doveli do različitih oblika političke i socijalne mobilizacije uz konstantnu političku polarizaciju i upotrebu različitih metoda političke diskriminacije kako bi demografski opadajuća grupa zadržala poluge svoje moći.

Vremenski okvir istraživanja odnosi se na period od kraja Drugog svetskog rata do 2021. godine. U prostornom smislu istraživanje je obuhvatilo teritoriju Republike Turske kako je definisana u svojim

međunarodno priznatim granicama. Kao izvori korišćeni su podaci Turskog zavoda za statistiku, Ujedinjenih nacija, istaživanja javnog mnjenja i rezultata izbora. U cilju analize istraživanog procesa korišćeni su demografski, uporedno-istorijski i statistički metod. Osim toga, veliki problem u istraživanju predstavljao je nedostatak podataka o etničkoj i jezičkoj strukturi stanovništva. Od 1970. godine u popisima stanovništva pitanje jezika je izbačeno iz popisnih obrazaca kao reakcija na pobunu u većinskim kurdskim provincijama na istoku Turske te su za utvrđivanje jezičke i etničke statistike korišćeniji podaci iz istraživanja za doktorski rad Sutaja Javuz a o nejednakosti fetrliteta različitih jezičkih grupa u Turskoj iz 2008. godine. U pogledu izvora o izgradnji etničkih i klasnih identiteta u Turskoj korišćenja su istaživanja Kristofa Rama o političkoj i društvenoj polarizaciji i nastajanju novih identiteta u Turskoj.

DRUŠTVENO POLITIČKI KONTEKST FORMIRANJA MODERNIH ETNO-KLASNIH IDENTITETA

Od prodora prvih modernih ideja o izgradnji nacije koje su se iz zapadnoevropskog konteksta prelile na elitu osmanske Turske XIX veka pa do savremenog doba, razvoj turskog društva je obeležen sukobom dva pogleda na definisanje pojma turskog etnosa. Prvi se zasniva na evropskom konceptu države-nacije u kome su integrisani elementi istorijske mitologije uz minornu ili selektivno preuzetu ulogu islama kao jednog od gradivnih elemenata. Drugi koncept, koji između ostalog promoviše i Stranka pravde i razvoja (AKP), ne odbacuje modernističke elemente zapadnog društva pogotovo u pogledu izgradnje funkcionalnih institucija i tehnološkog napretka, ali u njemu kombinuje aspekte političkog islama, šerijatskog prava kao i pozivanje na osmansku prošlost, pogotovu instituciju sultanskog kalifata (*Hilâfet*) što je određivalo dalje pravce poličkog i socijalnog razvoja zemlje (Ramm, 2016).

Tokom vladavine osmanske imperije različite verske zajednice bile su organizovane kroz millet sistem (*millet/ulus*) u kome je svaka priznata konfesija imala pravo da o svojim pravima odlučuje o okviru svog kanonskog zakonodavstva, dok je millet istovremeno regulisao i odnose između centralne vlasti i religijskih zajednica (Encyclopedia.com, 2022). Tokom XIX veka sa početkom razvoja nacionalnih ideja, millet sistem će poslužiti kao jedna od glavnih osnova za formiranje zajedničke nacionalno-etničke svesti hrišćanskih naroda pod otomanskom vlašću, odnosno za njihovo etničko razlikovanje od zajednica koje su pričale istim jezikom i delile isti prostor, a primile su Islam (Armstrong, 1982). Zanos evropskog romantičarskog nacionalizma u XIX veku snažno je odjeknuo među značajnim delom tadašnje turske elite dovodeći do reformi tanzimata

1839. godine i postepenog rađanja nove nacionalno-civilizacijske koncepcije turskog društva, otomanizma, zasnovane na univerzalnoj i zajedničkoj vladavini koja bi ujedinila sve one koji su se nalazili pod sultanovom vlašću a koji se se uporedo razvijao sa idejom o novoj turskoj civilizaciji (*medeniyet*) međusobno se preplićući sa dva koncepta o karakteru turske nacije, jednog evropskog, modernizatorskog, i drugog koji je težio modernizaciji i preuzimanju „najboljeg“ iz Zapadne Evrope, ali uz zadržavanje islamske suštine u osnovi društvenog razvoja (Ramm, 2016).

Druga polovina XIX i početak XX veka obeleženi su značajnim geopolitičkim, socijalnim i ekonomskim potresima koji zahvataju osmansko carstvo. Milioni muslimanskih izbeglica sa Balkana, Kavkaza i Krima, koji su nosili zajednički naziv muhadžiri (*muhacir*), dolaze u teritorije pod kontrolom osmanske vlasti proterani ili iseljeni pod pritiskom novoformiranih balkanskih hrišćanskih država i Rusije, stvarajući populacioni pritisak na oskudne osmanske resurse. Istovremeno, mlada i školovana oficirska elita za poraze i nazadnost turske države optužuje Sultana Abdul Hamida i njegovu nevoljnu spremnost na reforme i propagiranje islamizma što je kulminiralo Mladoturkom revolucijom 1908. godine. Mladoturci su zahtevali potpunu reformu države, odbacivanje islamističkih korena i uvođenje koncepta savremene države (Ramm, 2016). Međutim, značajan deo predvodnika mladoturkse revolucije slabost carstva je video u njegovoj etničko - religijskoj heterogenosti smatrajući da bi bilo poželjno stvoriti jedinstvenu tursku naciju iz koje bi bili izbačeni „elementi“ koji se ne mogu asimilovati usvajajući tako teorije socijaldarvinizma (Hanioglu, 1995).

Mnogobrojne muslimanske izbeglice koje su se doseljavale u Tursku sa sobom su donosile ideje o turskom nacionalizmu inspirisane panslavizmom i drugim nacionalnim pokretima, a u tome su naročito prednjačili intelektualci izbegli sa Krima i Kavkaza koji među prvima pokreću ideju o definisanju turske nacije zasnovane na panturskom mitu doseljavanja iz Centralne Azije i zajedničkom poreklu turskih jezika (Jeong, 2018). Kombinacija socijaldarvinizma i panturskog nacionalizma kao idejnih mladoturških vodilja formiranja turske nacije dostiže kulminaciju tokom i neposredno posle Prvog svetskog rata. Mladoturska elita, koja je većinom imala balkansko poreklo, sprovodi masovne kampanje istrebljenja i deportacije hrišćanskog stanovništva u Anadoliji uz pomoć lokalnih Kurda pravdajući to između ostalog i strahom da će njihova velika brojnost predstavljati prepreku za formiranje moderne i stabilne nove turske države u kojoj će se preostali etnički elementi asimilirati u veliku tursku naciju (Ramm, 2016).

Dolazak Kemala Atatürka na vlast i stvaranje moderne Turske Republike predstavljalo je radikalni raskid nove turske elite sa kalifatskom tradicijom. Oslonjena na ogroman broj balkanskih muslimanskih izbeglica posle

takozvane „razmene stanovništva“ sa Grčkom 1923, kemalistička elita je krenula u potpuni društveni zaokret, propagirajući turkizam kao ekstremno sekularni koncept, odbacujući gde god je to bilo moguće islamsku tradiciju i ističući predislamske elemente turske prošlosti (Gökay & Tunc, 2016). Novoformirani turski etnos se na taj način od svog modernog nastanka podelio u dve međusobno suprotstavljene komponente, sekularnu vojno-administrativnu elitu mahom evropskog porekla koja je živela u većim gradovima, primorju i zapadu zemlje podsećajući na WASP (White Anglo Saxon Protestant) elitu Severne Amerike i tradicionalno društvo sastavljeno od mase ruralne sirotinje, mahom u Anadoliji. Na začelju društvene hijerarhije nalazili su se Kurdi. Turska sekularna klasa u vreme drastične polarizacije osamdesetih godina prošlog veka dobija i naziv beli Turci (*beyaz Türk*) ističući na taj način svoj segregacioni karakter u odnosu na Kurde i reliogoznu masu, crne Turke (*siyah Türk*) koja se doseljavala u velike gradove (Ramm, 2016). Sekularna Turska mogla bi se definisati i kao posebna etno-klasna grupa sa inkluzivističkim elementima jer je tokom vremena u sebe asimilovala i pripadnike drugih zajednica kao što su Alevi¹, najveća verska manjina i najobrazovanija religijsko - etnička skupina u Turskoj, ali i razne talase balkanskih, krimskih i kavkaskih migracija koji su u slučaju Balkana bili podsticani i zvaničnom državnim politikom turske vlade (Heper & Bilge, 2009).

Turski etno-klasni sistem u dobroj meri podseća na kastinsku organizaciju društva u kojoj su u društvenoj podeli rada akterima unapred podeljene odgovarajuće uloge, iako je njihova asimilacija u jedan turski etnos praktično završena kroz deljenje istih mitova i tradicija bez obzira na čvrste granice povučene između njih u vrednosnom i političkom pogledu (Gellner, 1983).

REZULTATI I DISKUSIJA

U periodu nakon Drugog svetskog rata tursko stanovništvo se suočilo sa inteziviranjem procesa demografskog preobražaja koje su pratili izraženi fertilitetni dispariteti između sekularnog i tradicionalnog stanovništva. U delu društva kod kojeg su modernizacija, obrazovanje i ranije prihvaćen „zapadni vrednosni sistem“ dominirali, stope nataliteta su bile skoro svedene na nivo rađanja u Zapadnoj Evropi (tabela 1). Demografski

¹ Alevi su podrupa šiitskog Islama. Usled manjkavosti metodologije turskog popisa koji ne prikuplja podatke o religijskoj pripadnosti teško je utvrditi njihovu brojnost u ukupnoj populaciji tako da na osnovu raznih procena taj procenat varira između 5% i 20%. Alevi su najbrojniji u provinciji Tunceli koja je po indeksu humanog razvoja u vrhu Turske iako se nalazi okružena najnerazvijenijim delovima zemlje. Zanimljiva je i demografska istorija provincije Tunceli. Iako se nalazi u regionima visokog fertiliteta u unutrašnjosti Turske, demografska tranzicija je pratila urbani i sekularni zapadni i primorski deo Turske.

pritisak, intenzivna urbanizacija i neravnomeran ekonomski razvoj doveli su do političkih tenzija i društvenih konflikata koji su se nastavili do danas u različitim formama. Suočena sa gubitkom izbora na kojima su nacionalističke stranke sa islamističkim predznakom pobeđivale kao i talasom nereda koji zahvataju zemlju od šezdesetih godina prošlog veka, sekularna vojska je pravdajući se očuvanjem sekularizma sprovela više vojnih udara u periodu od 1960. do 1997. godine (Ramm, 2016).

Tabela 1. Stopa ukupnog fertiliteta (SUF)

		1950	1960	1970	1980	1990	2010	2020
URBANI/ SEKULARNI CENTRI	Istambul	3,0	3,4	3,2	2,3	1,8	1,7	1,5
	Izmir	3,9	3,6	3,0	2,1	1,6	1,6	1,4
RELIGIOZNI CENTRALNI REGIONI	Konja	7,1	5,8	4,3	3,1	2,7	2,1	1,8
	Sivas	7,2	5,4	4,7	3,1	2,6	2,0	1,6
VEĆINSKI KURDSKE PROVINCIJE	Dijarbakir	8,3	6,5	5,9	5,0	4,4	3,2	2,5
	Sirnak	8,9	6,9	6,5	6,8	6,8	4,3	3,2

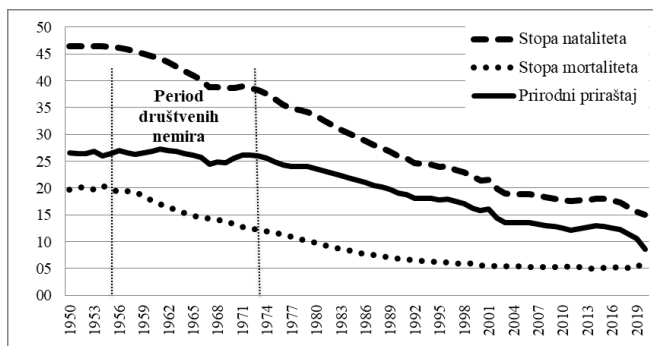
Tabela 1. Izvori: (TURKSTAT, 2021; Sevcikova et al, 2018)

Od pedesetih do osamdesetih godina dvadesetog veka Turska se nalazi u periodu konstantnog visokog prirodnog priraštaja u rasponu između 20 i 26‰ (grafik 1). Taj period praćen je i masovnom urbanizacijom, industrijalizacijom, ali i masovnim društvenim neredima i političkom nestabilnošću (Howe & Jackson, 2012; Sutay, 2008). Opadanje SUF u tradicionalnijem delu stanovništva otpočinje šezdesetih godina dvadesetog veka, dok je kod kurdskog stanovništva na jugostoku zemlje taj proces započeo tokom osamdesetih godina (Shorter & Macura, 1982). Sekularni establišment pokreće prve programe kontrole rađanja, ali oni ne daju očekivane rezultate usled problema u sprovođenju i organizaciji (Shorter, 1968). Ovu fazu karakteriše i masovna migracija ka većim urbanim centrima što je u gradovima kao što su Izmir i Istambul dovelo do privremenog zaustavljanja opadanja, pa i povećanja SUF-a usled useljavanja vitalnijeg stanovništva iz unutrašnjosti (tabela 1).

Opšti trend pada SUF-a u Turskoj počinje šezdesetih godina i u silaznom trendu je sve do danas. U glavne determinante koje su uticale na njen pad Sutay (2008: 152) ubraja sledeće:

- masovna urbanizacija (od sredine osamdesetih godina dvadesetog veka u gradovima je živelo više od polovine stanovništva, a 2020. godine procenat urbanog stanovništva je dostigao 80%).
- masovno poboljšanje transportnih veza od 1950-ih godina, što je seoskom stanovništvu stvorilo mogućnost lakših migracija.

- raspad patrijarhalnih porodica sa prelaskom većine članova u gradove čime se izgubila tradicija odgajanja dece u okviru šire porodice.
- porast individualizma i troškova odgajanja deteta sa urbanom migracijom (deca postaju trošak, a ne više radna snaga).
- veliki porast pismenosti žena sa 16,7% 1950. godine do 78,5% 2000. godine.
- širenje informacija o kontraceptivnim metodama.

Grafik 1. Stope prirodnog kretanja u Turskoj 1950-2020 (Izvor: UN, 2022)

Tursko društvo je do relativno skoro karakterisala i vrlo mlada starosna struktura, odnosno visok koeficijent *Youth Bulge* (tabela 2), koji predstavlja odnos kohorte od 15 do 29 godina prema radno sposobnoj populaciji od 15 do 64 godine starosti (Cincotta & Doces, 2011). Disproporcionalno veliki udeo mladih, uz visoki stepen urbanizacije, koji omogućava njihovo lakše povezivanje u svrhu kolektivne akcije, praćen generacijskim pritiskom i ekonomski lošom situacijom u društvu sa nerazvijenošću demokratskih institucija, i visokim stepenom socijalnih nejednakosti može dovesti do političke mobilizacije (Cincotta & Doces, 2011). Problem nezaposlenosti mladih rešavan je 1960-ih godina i sporazumima o iseljavanju radne snage potpisanim sa više zemalja Zapadne Evrope koji je udario temelje stvaranja brojne turske dijaspor. Radikalizacija novog, mladog urbanog stanovništva nije bila svojstvena samo Turskoj, već se desila u istom periodu u Iranu i Egiptu gde je načelno sekularno društvo dobrim delom doživelo poraz usled islamske kontrarevolucije izazvane između ostalog nezadovoljstvom nove i ogromne mase mlade urbane populacije (Goldstone et al, 2012). Strah elite od političkog nasilja dovodio do još jače opresije masa i erozije demokratskih institucija, ali sa poboljšanjem ekonomije i starenjem režima dolazi do postepene transformacije vlasti (Schmitter, 1980) što je sa liberalizacijom i demokratizacijom 1980-ih godina dovelo i do dolaska prve islamističke stranke na vlast, Partije prosperiteta 1996. godine. Ona je oborena sa vlasti „polu-pučem“ 1997.godine, a kasnije zabranjena odlukom Ustavnog suda.

Tabela 2. Indeks „Youth Bulge“ u Turskoj u periodu 1950-2010.

Starost	15-29 (u 000)	15-64 (u 000)	Indeks
1950	5 883	12 603	0,47
1955	6 616	14 011	0,47
1960	7 085	15 469	0,46
1965	7 523	17 234	0,44
1970	8 808	19 610	0,45
1975	10 219	22 345	0,46
1980	11 860	25 319	0,47
1985	13 290	28 985	0,46
1990	14 897	33 112	0,45
1995	16 485	37 417	0,44
2000	17 854	41 670	0,43
2005	18 605	45 613	0,41
2010	18 808	49 467	0,38

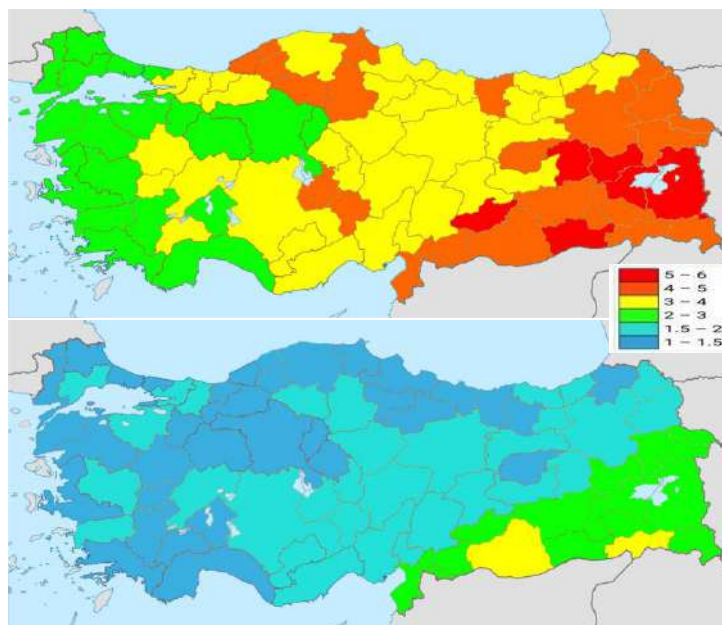
Izvor (UN, 2022)

Istovremeno sa političkom emancipacijom, radikalizacijom i mobilizacijom mlađeg i religioznijeg dela populacije, dolazi do pokreta političke mobilizacije turskih Kurda za širom autonomijom i pravima. Erik Hobsbaum ovakve pokrete definiše kao odgovor etničkih i društvenih grupa koje se nalaze na margini političke piramide društva na represiju što u jednom momentu kada se ispune uslovi i veličina populacije poraste dovodi do njihovog političkog organizovanja kroz elektoralnu homogenizaciju (Hobsbawm, 1992). Kasniji ulazak Kurda u proces demografske tranzicije bio je vidljiv u popisima stanovništva gde se njihov udeo u ukupnom stanovništvu Turske uprkos asimilacionim pritiscima nije smanjivao što je rezultiralo izbacivanjem odredbi o maternjem jeziku iz popisa nakon 1970. godine (9% stanovništva) i koincidira sa uvođenjem odredbe o cenzusu od 10% za ulazak u parlament (Mutlu, 1996).

Postoji više razloga za kasniju demografsku tranziciju kurdske etničke grupe uključujući između ostalog visoke stope nepismenosti žena koja je u kurdskim provincijama bila natprosečno velika od formiranja kemalističke republike. Tako je 1950. godine na turskom jugoistoku pismenost žena dostizala 3,6% nasuprot 30% u egejskim provincijama (TURKSTAT, 2022), što se može pripisati i nedostatku obrazovanja na maternjem jeziku, politikama diskriminacije i niskoj stopi razvijenosti kurdskih regiona - najnižoj od svih regiona u Turskoj (Atun et al, 2013). Pored toga, Kristijan Lojpreht ističe koncept takozvane demografske bezbednosne dileme (*demographic security dilemma*), situacije u kojoj jedna etnička grupa usled dugotrajne diskriminacije od strane etničke grupe koja kontroliše poluge vlasti postepeno razvija odbrambene kolektivne mehanizme kroz zadržavanje postojećih patrijarhalnih uloga i tradiconalnih lokalnih institucija koje podstiču visoko rađanje. Što je stepen represije prema

manjini veći, zajedno sa nedostatkom ulaganja i ekonomske perspektive, veća je šansa da tradicionalisti i konzervativci dominiraju lokalnom politikom što dovodi do nemogućnosti demografske tranzicije ka nižem fertilitetu stvarajući veliki jaz između fertiliteta većine i manjine (Leuprecht, 2010). U Turskoj je jako teško izmeriti koliki je tačan fertilitet kurdskih žena, ali na osnovu podataka iz istraživanja Koč Univerziteta iz 2002. godine on je bio prilično visok. Etničke Turkinje su 2002. godine prvi put zabeležile fertilitet ispod nivoa potrebnog za zamenu generacija (SUF=1,88), dok je kod žena koje su pričale kurdskim jezikom stopa bila na nivou od 4,07. Na istoku zemlje SUF je iznosila 2,28 kod Turkinja i 4,72 kod Kurdistanke (Sutay, 2008).

Slika 1. Stopa ukupnog fertiliteta u Turskoj po provincijama 1980. (gore) i 2021. (dole) godine.

Izvor: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Turkey_total_fertility_rate_by_province_1980.png
i https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Turkey_total_fertility_rate_by_province_2021.png

Sekularne partije su 2002. godine izgubile na parlamentarnim izborima na kojim stranka AKP osvaja apsolutnu većinu. Lider AKP stranke, Redžep Erdogan je tokom svojih govora često isticao da je njegova pobjeda „demografska osveta crne Turske nad belom“ i da je konačno došao trenutak da crna Turska preuzme primat (Ramm, 2016). Vlada AKP-a je prvih godina preuzela mnogobrojne ekonomske reforme kroz ulaganja

u infrastrukturu i masovnu ekspanziju potrošačkih kredita što je drastično poboljšalo standard religioznog i siromašnog dela stanovništva dok se srednja klasa, odnosno oni koji mogu sebi da priušte kućne aparate, stanove i automobil, povećala sa 18% 1993. na 40% 2012. godine (World Bank, 2014). Nova vlada je uložila ogromna sredstva u razvoj obrazovanja, naročito kroz opismenjavanje žena, otvaranje novih univerziteta i konačno omogućavanje ženama koje nose maramu da studiraju. Udeo mladih od 25-34 godina koji su pohađali neki oblik univerzitetskog obrazovanja je skočio sa 15% 2008. na 33% 2019, a po prvi put u istoriji više žena je studiralo od muškaraca (OECD, 2019).

Slika 2. Rezultati parlamentarnih izbora u Turskoj 2002. godine.

Izvor: <http://electionresources.org/tr/assembly.php?election=2002>

U međuvremenu tursko društvo porolazi kroz velike društvene i socijalne promene koje se karakterišu porastom skepticizma ka religiji i padom religioznosti kod mlađe populacije ma osnovu istraživanja o životnim navikama sprovedenog 2018.godine (Konda, 2019). Na osnovu ovog istraživanja broj mladih koje se izjašnjavaju kao pobožni je opao sa 55% 2008. na 51% 2018. Takođe, udvostručio se broj onih koji se izjašnjavaju kao agnosticici i ateisti, opao je i broj mladih ljudi koji poste i koji sebe smatraju religijski konzervativnim, a porastao je i deizam odnosno verovanja u Boga kao vrhovno biće bez organizovane religije.

Turska vlast je natalitet stavila u listu svojih prioriteta. Iako je Turska vlada uvela mere finansijske pomoći porodicama sa decom od 2014. godine to je dalo kratkoročne rezultate jer je fertilitet nastavio da pada. Već 2020.godine Turska prvi put u modernoj istoriji beleži SUF od 1,76 koja je manja nego kod nekih članica EU, a tendencije u 2021.godini pokazuju dalji pad na 1,70 (EUROSTAT, 2022). SUF je u etnički turskim provincijama pala

na 1,50. Istovremeno demografski rast i elektoralna homogenizacija prvi put uvode kurdsku stranku HDP u parlament 2015. godine što je rezultiralo represivnim reakcijama vlasti usmerenim ka rukovodstvu ove partije.

ZAKLJUČAK

Izraženih dispariteta u demografskom razvitku između etničkih i klasnih grupa pokazuju na primeru Turske da mogu izazvati različite oblike političke i socijalne nestabilnosti u društvu. Nedostatak ekonomske perspektive, praćen masovnom političkom mobilizacijom mladog, nezaposlenog i politički izopštenog stanovništva u gusto naseljenim urbanim sredinama stvarao je prostor za kolektivnu političku akciju. U slučaju Turske, grupna homogenizacija zasnovana na vrednosnoj i etničkoj pripadnosti, dovela je, uz različit demografski razvitak, ka transformaciji političke moći sa sekularne i demografski stagnatorne sekularne elite ka novoj i mlađoj političkoj klasi, što je odnose u društvu dalje polarizovalo. Ujednačavanje demografske tranzicije u grupi etničkih Turaka, između sekularnog i religijskog sloja uz ekonomsku i političku krizu, dovelo je i do novih oblika političkih strahova i preduzimanja represivnih mera od strane države prema migrantskoj populaciji čija se brojnost, usled kriza na Bliskom Istoku, drastično povećala. Prema podacima Agencije za izbeglice Ujedinjenih Nacija, u Turskoj boravi oko četiri miliona izbeglica i to oko 3,6 miliona iz Sirije (UNHCR, 2022). Veliki broj migranata uz visoku stopu inflacije, autoritarni sistem i pogoršanje ekonomske situacije u Turskoj je doveo do formiranja prve anti-migrantske partije i mera vlasti usmerenih ka masovnom smanjivanju broja migranata kako bi se udovoljilo anti-migrantski nastrojenoj javnosti (Bloomberg, 2022).

Istovremeno vlasti su preuzele niz mera za ograničavanje prava žena kroz povlačenje iz Istambulske konvencije dok se kroz pojedine izjave zvaničnika konstantno napadaju žene koje nemaju decu, a opseg ženskih prava sve više sužava (Guardian, 2016). Moguće je da će vlada nastaviti sa daljim ograničavanjem prava žena na abortus, razvod i kontracepciju uzimajući u obzir situaciju koja se već dešava u Iranu. Ono što se događa kao poseban sociološki fenomen jeste i sve izraženija spremnost mladih Turaka na život bez dece. Na osnovu anketa sa socijalne mreže *OKKupid*, koja je najpopularnija za upoznavanje u Turskoj, 35% ispitanika ne želi decu, a 60% samo jedno ili dvoje (Dailysabah, 2019). Dalje ograničenje prava, uz lošu ekonomsku situaciju u zemlji, visoku stopu inflacije i nedostatak poslova moglo bi izazove nezadovoljstvo mlađe populacije koja nikada nije bila sekularnija i obrazovanija. Iako tursko društvo stari i udeo starijih od 65 godina se od 2007. uvećao sa 7,1% na 9,7% u 2020. godini, još uvek je najbrojnija generacija starih između 20 i 24 godine, koja u uslovima

nedostatka sloboda i rastućeg nezadovoljstva može proizvesti zapaljujući efekat, a naročito kod kurdske zajednice koja je značajno mlađa od etničkih Turaka i sve više se više politički mobilizuje.

Sa druge strane, zemlje kao Turska bi svoj demografski momentum što više trebalo da usmere ka razvoju, integrišu mlade na tržište rada i to iskoriste za podizanje produktivnosti i ekonomski razvoj jer Turska još uvek poseduje veliku rezervu ljudskog kapitala. Sa stanovišta političke demografije sigurno je da će naredni period u Turskoj doneti mnogo prostora za dalje istraživanje jer zemlja polako počinje da liči na zemlje zapadnog sveta u pogledu odnosa demografskih kretanja i političkih reakcija javnosti.

LITERATURA I IZVORI

- Armstrong, A.J. (1982). *Nations Before Nationalism*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Atun, R. et al. (2013). Universal health coverage in Turkey: Enhancement of equity. *Lancet*. Vol. 382(9886), pp. 65-99. [https://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736\(13\)61051-X](https://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(13)61051-X)
- Barth, F. (1969). *Ethnic groups and boundaries: the social organization of culture difference*. Bergen-Oslo: Universitetsforlaget.
- Cincotta, R. & Doces, J. (2011). The Age-structural Maturity Thesis: The Impact of the Youth Bulge on the Advent and Stability of Liberal Democracy. in *Political Demography: How Population Changes Are Reshaping International Security and National Politics*, eds. Goldstone, J. et al.
- Gellner, E. (1982). *Nations and nationalism*. Oxford: Blackwell.
- Goerres, A. & Vanhuyse, P. (2021). *Global Political Demography: The Politics of Population Change*. Palgrave Macmillan.
- Gökay, B. & Tunç, A. (2016). Identity, Race and Nationalism in Turkey—Introduction to the Special Issue, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 8. No.2. pp.107-110. <https://doi.org/10.1080/19448953.2016.1141575>
- Goldstone, J. et al. (2012). *Political Demography – How Population Changes are Reshaping International Security and National Politics*. Oxford University Press.
- Gordon, M.M. (1978). *Human Nature, Class and Ethnicity*. New York: Oxford Univeristy Press.
- Hanioğlu, M.S. (1995). *The Young Turks in Opposition*, Oxford-New York: Oxford University Press.
- Heper, M. & Bilge, C. (2009), *Historical Dictionary of Turkey*. Lanham: Scarecrow Press.
- Hobsbawm, J. E. (1992). *Nations and nationalism since 1780: Programme, myth, and reality*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CCOL0521439612>
- Howe, N. & Jackson, R. (2012). Demography and Geopolitics: Understanding Today's Debate in Its Historical and Intellectual Context. in *Political Demography - how*

- Populations are reshaping Security and National Politics, eds. Goldstone, J. et al. Oxford-New York: Oxford University Press.
- Jeong, K. E. (2018). A Study on the Formation of the Turkish Nationalism, *Acta Via Serica*, Volume.3. No.1: pp.57-83, <https://doi.org/10.22679/avs.2018.3.1.57>
- Kaufmann, E. (2018). *Whiteshift: Populism, immigration and the future of white majorities*. London: Penguin.
- Leuprecht, C. (2010). The Demographic Security Dilemma. *Yale Journal of International Affairs*. Volume 5, Issue 2.
- Mutlu, S. (1996). Ethnic Kurds in Turkey: A Demographic Study. *International Journal of Middle East Studies*. Volume. 28, No. 4. pp. 517-541.
- Ramm, C. (2016). Beyond 'Black Turks' and 'White Turks' – The Turkish Elites' Ongoing Mission to Civilize a Colorful Society. *Asiatische Studien / Études Asiatiques*. Volume.70. No.4. pp.1355–1385, <http://doi.org/10.5169/seals-696872>
- Schmitter, P.C. (1980). *Speculations about the Prospective Demise of Authoritarian Regimes*, Washington D.C: Woodrow Wilson Center.
- Sevcikova, H. et al. (2018). Probabilistic projection of subnational total fertility rates. *Demographic Research*. Volume: 38:50, 1843–1884. <https://www.demographic-research.org/volumes/vol38/60/>
- Shorter, F. & Macura, M. (1982). *Trends in Fertility and Mortality in Turkey, 1935-1975*. Washington, D.C: National Academy Press
- Shorter, F. (1968). Information on Fertility, Mortality, and Population Growth in Turkey. *Population Index*. Vol. 34, No. 1, pp. 3-21.
- Slack, A. & Doyon, R. (2001). Population Dynamics and Susceptibility for Ethnic Conflict: The Case of Bosnia and Herzegovina. *Journal of Peace Research*, vol. 38, no. 2, pp. 139-161. London, Thousand Oaks, CA and New Delhi: Sage Publications. <https://doi.org/10.1177/0022343301038002002>
- Sutay, Y. (2008). *Fertility Decline in Turkey from the 1980s onwards: Patterns by main language groups*, Hacettepe University Institute of Population Studies, Economic and Social Demography Program.
- Urdal, H. (2011) Youth Bulges and Violence, in Goldstone, J.A. et al. eds, *Political Demography: Interests, Conflict, and Institutions*. Boulder, CO: Paradigm (117–132).
- Žila, Ondrej. (2013). Ethno-demographic development in Bosnia and Herzegovina in 1971- 1991 and its Propensity for Ethnic Conflict. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Geographica*, Vol. 44, No. 1, pp. 5-25.

Elektronski i internet izvori:

- Bloomberg (2022). Turkey's Anti-Immigration Challenger Tops Erdogan on Twitter. Bloomberg, preuzeto sa <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-05-20/turkey-s-anti-immigration-challenger-tops-erdogan-on-twitter?leadSource=uverify%20wall>
- DailySabah (2019). More couples in Turkey choosing not to have kids. DailySabah.28.11.2019. preuzeto <https://www.dailysabah.com/turkey/2019/11/28/more-couples-in-turkey-choosing-not-to-have-kids>
- ELECTIONRESOURCES (2002). Election Resources on the Internet: Election to the Turkish Grand Assembly, preuzeto sa <http://electionresources.org/tr/assembly.php?election=2002>
- ENCYCLOPEDIA.COM (2022). MILLET SYSTEM, preuzeto sa <https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/millet-system>
- EUROSTAT (2022), Databrowser - Fertility rates by age and NUTS 2 region. preuzeto sa https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_r_frate2/default/table?lang=en
- Guardian (2016). Turkish president says childless women are 'deficient, incomplete. Guardian.06.06.2016 preuzeto <https://www.theguardian.com/world/2016/jun/06/turkish-president-erdogan-childless-women-deficient-incomplete>
- KONDA (2019), Konda Public Modules, <https://interaktif.konda.com.tr/en/changes-in-youth-10#firstPage>
- OECD (2019). Education at a Glance 2019, OECD Indicators 2019. preuzeto sa https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/EAG2019_CN_TUR.pdf
- TURKSTAT (2021). The results of the Address Based Population Registration System 2021. Number: 45500.04.02.2022. preuzeto sa <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=The-Results-of-Address-Based-Population-Registration-System-2021-45500&dil=2>
- TURKSTAT (2022). Data portal for statistics, General population census 1965-2000. preuzeto sa <https://biruni.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul>
- UN (2022). Population Division – World Population prospects. preuzeto sa <https://population.un.org/wpp/Download/Standard/Population>
- UNHCR (2022). Refugees and Asylum Seekers in Turkey. preuzeto sa <https://www.unhcr.org/tr/en/refugees-and-asylum-seekers-in-turkey>
- World Bank (2014). New World Bank Report Looks at Turkey's Rise to the Threshold of High-Income Status and the Challenges Remaining. 10.12.2014. preuzeto sa <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2014/12/10/new-world-bank-report-looks-at-turkey-rise-to-threshold-of-high-income-and-challenges-remaining>

DIFFERENTIAL DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT AND ELECTORAL HOMOGENIZATION OF ETHNIC AND CLASS IDENTITIES IN MODERN TURKEY

Miodrag PANTOVIĆ

SUMMARY

Political, and particularly electoral, consequences of the differential demographic development of ethnic and religious groups within societies have become the subject of interest of the relatively new discipline of social sciences, political demography. The three main *ethnclass* groups in Turkey have gone through different stages of demographic transition at different periods in correlation with the differential levels of economic development and education. First, demographic transition occurred within the secular part of society after the Second World War. Then it affected the traditional and rural part of the ethnic Turkish group where the high level of the mass immigration to the urban areas has commenced from the sixth decade of 20th century and finally, it stricken the Kurdish population in the Southeast of Turkey. The process of forming ethnic, linguistic and class identities in Turkey was fairly complex depending on the adoption of various theories of the nation formation corresponding to the domestic and international context. Turkey belongs to the group of societies where one of the largest levels of TFR disparities between certain regions of the country and different ethnic and linguistic groups are presented. The differential demographic development of these groups, along with the combination of unequal economic development and social tensions, has led to mass political mobilization and electoral homogenization, particularly of the Kurdish ethnic community and the religious population of ethnic Turks reflecting the election outcomes. The bloc voting for the parties that represent the group interest of the *ethnclass* groups prevailed. The secular part of the society that used to control the economic and political power since the creation of the modern Turkish republic, has failed to preserve its power due to electoral defeats, although its elite has implemented various forms of political actions in order to suppress the electoral rights of the more traditional part of society and the Kurdish population, including military dictatorships and coups. Since the beginning of the XXI century, the convergence of fertility between the secular and traditional ethnic Turks has been completed due to the massive increase in urbanization and education, particularly of women in more traditional families. One of the consequences of modernization is the increase in atheism and general irreligion among the younger population. As a result of the conflict in Syria, Turkey received the largest number of refugees from that country, which, along with the economic crisis, caused an increase in anti-migrant sentiment in society and the appearance of the first political movements directed against immigration.

Key words: ethnclass, modernization, differential demographic development, political mobilization, homogenisation

